TURLI IJTIMOIY GURUHLAR NUTQIDA FAROVONLIKNI IFODALOVCHI LEKSIK BIRLIKLARNING QIYOSIY TAHLILI

Mamadaliyeva Komila Maxammadqosim qizi
mamadaliyevnakomila@gmail.com
Andijon davlat chet tilllari instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada turli ijtimoiy guruhlar nutqida farovonlik tushunchasini ifodalovchi leksik birliklarning semantik, uslubiy, konnotativ va pragmatik xususiyatlari tahlil qilinadi. Farovonlik tushunchasi moddiy ta’minlanganlik, ijtimoiy barqarorlik, oilaviy totuvlik, ma’naviy qoniqish hamda hayot sifatini qamrab oluvchi ko‘p qirrali ijtimoiy-lisoniy hodisa sifatida talqin etiladi. Tadqiqot doirasida yoshlar, katta yoshdagi insonlar, turli iqtisodiy qatlamlar vakillari, shuningdek, shahar va qishloq aholisi nutqida qo‘llanishi mumkin bo‘lgan leksik birliklar qiyosiy jihatdan ko‘rib chiqiladi. Maqolada tavsifiy, semantik, qiyosiy va sotsiolingvistik tahlil usullaridan foydalanish imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, farovonlikni ifodalovchi birliklarning milliy-madaniy mazmuni va kommunikativ vazifalariga e’tibor qaratiladi. Tahlil natijasida farovonlik tushunchasining mazmuni faqat moddiy boylik bilan cheklanmasligi, balki ijtimoiy munosabatlar, shaxsiy qadriyatlar va ruhiy xotirjamlik bilan ham uzviy bog‘liqligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: farovonlik, leksik birlik, sotsiolingvistika, ijtimoiy guruh, semantik tahlil, konnotatsiya, pragmatika, nutq, turmush sifati, milliy-madaniy xususiyat

COMPARATIVE ANALYSIS OF LEXICAL UNITS EXPRESSING PROSPERITY IN THE SPEECH OF VARIOUS SOCIAL GROUPS

Mamadaliyeva Komila Maxammadqosim qizi
mamadaliyevnakomila@gmail.com
Andijan State Institute of Foreign Languages

Abstract: This article examines the semantic, stylistic, connotative and pragmatic characteristics of lexical units expressing prosperity in the speech of different social groups. Prosperity is interpreted as a multidimensional sociolinguistic concept encompassing material well-being, social stability, family harmony, psychological satisfaction and quality of life. The article compares lexical expressions that may occur in the speech of young people, older adults, people from different socioeconomic backgrounds, and urban and rural communities. Descriptive, semantic, comparative and sociolinguistic approaches are considered as methods for investigating these expressions. Particular attention is paid to the cultural meanings and communicative

(cc) BY

functions of prosperity-related vocabulary. The analysis highlights that prosperity cannot be reduced to material wealth alone, as it is also associated with social relationships, personal values and psychological comfort.

Keywords: prosperity, lexical unit, sociolinguistics, social group, semantic analysis, connotation, pragmatics, speech, quality of life, cultural characteristics

KIRISH. Til va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlar zamonaviy tilshunoslikning muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Til nafaqat axborot uzatish vositasi, balki jamiyat a’zolarining dunyoqarashi, ijtimoiy tajribasi, qadriyatlari va turmush tarzini ifodalovchi murakkab tizimdir. Ayniqsa, inson hayotining moddiy va ma’naviy jihatlarini aks ettiruvchi tushunchalarning turli ijtimoiy guruhlar nutqida ifodalanishi sotsiolingvistik tadqiqotlar uchun muhim material hisoblanadi.

Shunday tushunchalardan biri farovonlikdir. Mazkur tushuncha kundalik nutqda ko‘pincha boylik, to‘kinlik, tinchlik, xotirjamlik, ro‘zg‘or butunligi, yaxshi yashash va ko‘ngil to‘qligi kabi leksik birliklar orqali ifodalanadi. Biroq ushbu birliklarning mazmuni, qo‘llanish doirasi va baholovchi xususiyatlari nutq vaziyati hamda so‘zlovchining ijtimoiy tajribasiga qarab o‘zgarishi mumkin.

Farovonlikni faqat iqtisodiy ko‘rsatkichlar bilan izohlash uning mazmunini to‘liq ochib bermaydi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining farovonlikka oid yondashuvida daromad va boylik bilan bir qatorda sog‘liq, uy-joy, ish sifati, ijtimoiy aloqalar, xavfsizlik va subyektiv hayotiy qoniqish kabi ko‘rsatkichlar ham hisobga olinadi [1, 65]. Bu yondashuv farovonlik tushunchasini tilshunoslik nuqtayi nazaridan ham kengroq o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, farovonlikni ifodalovchi leksik birliklarni ijtimoiy guruhlar kesimida tahlil qilish orqali o‘zbek tilining semantik imkoniyatlari, milliy-madaniy xususiyatlari va ijtimoiy omillarning nutqqa ta’sirini aniqlash mumkin.

Maqolaning maqsadi turli ijtimoiy guruhlar nutqida farovonlikni ifodalovchi leksik birliklarning semantik va pragmatik xususiyatlarini qiyosiy o‘rganish hamda ularning ijtimoiy-madaniy mazmunini yoritishdan iborat.

Maqolaning vazifalari quyidagilardan iborat:

- farovonlik tushunchasining lingvistik mazmunini aniqlash;
- farovonlikni ifodalovchi leksik birliklarni semantik guruhlarga ajratish;
- turli ijtimoiy guruhlar nutqida qo‘llanishi mumkin bo‘lgan birliklarni qiyoslash;
- birliklarning konnotativ, uslubiy va pragmatik xususiyatlarini tavsiflash;
- mazkur yo‘nalishda empirik sotsiolingvistik tadqiqot olib borish imkoniyatlarini belgilash.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Farovonlik tushunchasini o‘rganishda sotsiolingvistika, semantika, pragmatika va lingvomadaniyatshunoslikning nazariy qarashlari muhim ahamiyatga ega.

(cc) BY

Sotsiolingvistika til birliklarining ijtimoiy omillar bilan aloqasini o‘rgansa, semantik tahlil ularning lug‘aviy va kontekstual ma’nolarini ochib beradi. Pragmatik yondashuv esa birliklarning muayyan kommunikativ vaziyatdagi vazifasini aniqlashga yordam beradi.

Subyektiv farovonlik bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarda hayotga umumiy baho, hissiy holatlar hamda hayotning mazmuni va maqsadini his etish kabi jihatlar farqlanadi [6, 76]. Ushbu yondashuv farovonlikni ifodalovchi birliklarning moddiy mazmun bilan birga ruhiy va baholovchi qatlamlarini ham o‘rganish zarurligini asoslaydi.

O‘zbek tilshunosligida ham leksik birliklarni ijtimoiy omillar bilan bog‘liq holda o‘rganish qiyosiy va sotsiolingvistik tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Jumladan, Jalolova ingliz va o‘zbek tillaridagi shevaga xos leksik birliklarni struktur-semantik va sotsiolingvistik jihatdan tahlil qilib, til birliklarining ijtimoiy identitet va kommunikativ munosabatlar bilan aloqasiga e’tibor qaratadi [2, 23]. Mazkur yondashuv farovonlik leksikasini o‘rganishda ham metodologik jihatdan foydali hisoblanadi.

Ushbu maqolada tavsifiy, semantik, qiyosiy va sotsiolingvistik tahlil metodlaridan foydalanish nazarda tutiladi. Farovonlikni ifodalovchi birliklar quyidagi semantik guruhlarga ajratiladi:

1. Moddiy farovonlik: boylik, badavlatlik, daromad, to‘kinlik, moliyaviy mustaqillik.
2. Ijtimoiy farovonlik: tinchlik, barqarorlik, xavfsizlik, ijtimoiy himoya.
3. Oilaviy farovonlik: totuvlik, ahillik, ro‘zg‘or butunligi, farzandlar kamoli.
4. Ma’naviy-ruhiy farovonlik: xotirjamlik, qanoat, ko‘ngil to‘qligi, hayotdan qoniqish.
5. Kundalik turmush farovonligi: rizq-ro‘z, dasturxon to‘kinligi, yaxshi yashash, bemalol kun ko‘rish.

Tadqiqotning empirik bosqichida ushbu birliklarning haqiqiy nutqdagi qo‘llanishini aniqlash uchun suhbat yozuvlari, so‘rovnomalar, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlardagi matnlardan foydalanish mumkin. Bunda respondentlarning yoshi, kasbi, yashash muhiti va o‘zini baholagan iqtisodiy holati kabi omillar hisobga olinishi lozim.

Ushbu maqoladagi guruhlararo misollar tahliliy namunalar sifatida keltiriladi. Ular maxsus so‘rovnoma yoki korpus tahlili natijasida olingan statistik dalillar emas.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Farovonlikni ifodalovchi leksik birliklar mazmuniga ko‘ra bir-biriga yaqin bo‘lsa-da, ularning semantik qamrovi va baholovchi xususiyatlari farqlanadi. Masalan, *boylik* moddiy resurslarning ko‘pligini bildirsa, *to‘kinlik* ehtiyojlarni qondirish uchun yetarli ne’matlarning mavjudligini ifodalaydi. *Xotirjamlik* ruhiy holat bilan, *totuvlik* esa shaxslararo munosabatlar bilan bog‘liq.

(cc) BY

Rizq-ro‘z va *dasturxon to‘kinligi* kabi birliklar kundalik turmushning moddiy jihatini ifodalash bilan birga, o‘zbek tilidagi oilaviy va madaniy tasavvurlar bilan ham bog‘lanadi. *Ko‘ngil to‘qligi* esa moddiy yetarlilikni ham, ruhiy qoniqishni ham anglatishi mumkin.

Demak, farovonlik leksikasining muhim xususiyati uning ko‘p qatlamli semantik tuzilishidadir. Birlikning aniq ma’nosi kontekstga qarab belgilanadi.

Yoshlar nutqida farovonlik tushunchasi.

Yoshlar nutqida farovonlikning kasbiy rivojlanish, ta’lim, shaxsiy mustaqillik va moliyaviy imkoniyatlar bilan bog‘liq ifodalari uchrashi mumkin. Masalan, *yaxshi daromad*, *moliyaviy erkinlik*, *muvaffaqiyat*, *sifatli hayot* va *karyera* birliklari farovonlikning individual maqsadlar bilan aloqasini ifodalashi mumkin.

“Men uchun farovon hayot - yaxshi ish, barqaror daromad va o‘z maqsadlarimga erishish imkoniyati” jumlasida farovonlik kasbiy va shaxsiy taraqqiyot bilan bog‘langan. Biroq ushbu xususiyatlarni barcha yoshlarga xos deb hisoblash mumkin emas. Yoshlarning farovonlik haqidagi tasavvurlari oilaviy muhit, ta’lim, kasbiy yo‘nalish va individual qadriyatlarga qarab farqlanadi.

Katta yoshdagi insonlar nutqida farovonlik tushunchasi

Katta yoshdagi insonlar nutqini o‘rganishda *sog‘lik-salomatlik*, *tinchlik*, *ro‘zg‘or butunligi*, *farzandlar kamoli* va *oilaviy ahillik* kabi birliklarga e’tibor qaratish mumkin. Masalan, “Farovonlik - oilada tinchlik bo‘lishi, farzandlarning sog‘lom va baxtli yashashidir” jumlasida farovonlik oilaviy munosabatlar va avlodlar farovonligi bilan bog‘lanadi.

Bu kabi birliklarda farovonlikning jamoaviy va oilaviy mazmuni namoyon bo‘ladi. Shunga qaramay, mazkur tendensiyaning yosh omiliga qay darajada bog‘liqligini aniqlash uchun turli yosh guruhlari nutq materiallarini o‘zaro taqqoslash zarur.

Turli iqtisodiy qatlamlar nutqida farovonlik. Iqtisodiy sharoit farovonlikni ifodalashda tanlanadigan leksik birliklarga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Moddiy barqarorlikka erishishni maqsad qilgan shaxslar nutqida *doimiy ish*, *oylik*, *uy-joy*, *tirikchilik* va *ro‘zg‘or tebratish* kabi birliklar muhim o‘rin tutishi mumkin. Moliyaviy resurslarni boshqarish bilan bog‘liq nutqda esa *aktiv*, *investitsiya*, *kapital* va *passiv daromad* kabi terminlar uchrashi ehtimol.

Masalan, “Farovonlik - oilamning barcha zarur ehtiyojlarini ta’minlay olishim” jumlasi kundalik ehtiyojlar va oilaviy mas’uliyatni birinchi o‘ringa qo‘yadi. “Farovonlik - daromad manbalarining barqarorligi va moliyaviy xavfsizlik” jumlasida esa iqtisodiy barqarorlikka urg‘u beriladi.

Ushbu misollar turli ma’no markazlarini ko‘rsatadi. Biroq ularni muayyan iqtisodiy qatlamga tegishli deb belgilash uchun respondentlarning haqiqiy nutq materiallari zarur. Shuningdek, shaxsning daromadi va farovonlik haqidagi tasavvuri

(cc) BY

o‘rtasidagi munosabat bir yoqlama emas: inson moddiy imkoniyatlardan tashqari sog‘liq, vaqt, xavfsizlik va ijtimoiy aloqalarni ham qadrlashi mumkin.

Shahar va qishloq aholisi nutqida farovonlik tushunchasi

Shahar va qishloq muhitida shakllangan turmush tajribasi farovonlikni ifodalovchi birliklarning tanlanishiga ta’sir qilishi mumkin. Shahar muhitiga oid nutqda *qulay infratuzilma*, *xizmatlar sifati*, *transport*, *barqaror daromad* va *zamonaviy uy-joy* kabi birliklar uchrashi mumkin. Qishloq muhitiga oid nutqda esa *tomorqa*, *hosil*, *chorva*, *ro‘zg‘or*, *mahalla* va *qo‘ni-qo‘shnichilik* kabi birliklar turmush farovonligini tavsiflashda ishlatilishi mumkin.

Biroq bu farqni faqat yashash joyi bilan izohlash yetarli emas. Shahar aholisi uchun ham tomorqa va oilaviy ahillik muhim bo‘lishi mumkin, qishloq aholisi esa zamonaviy xizmatlar, sifatli ta’lim va moliyaviy mustaqillikni farovonlik mezoni sifatida baholashi mumkin.

Shu sababli mazkur guruhlarni qiyoslashda hududiy omil bilan birga kasb, yosh, ta’lim darajasi va kundalik turmush sharoitlarini ham hisobga olish lozim.

Farovonlik leksikasining konnotativ va pragmatik xususiyatlari. Farovonlikni ifodalovchi birliklar nafaqat predmet yoki holatni nomlaydi, balki unga nisbatan munosabatni ham bildiradi. Masalan, *boylik* so‘zi ayrim kontekstlarda ijobiy baholansa, boshqa vaziyatlarda moddiy manfaatga ortiqcha berilish ma’nosini yuzaga chiqarishi mumkin. *Qanoat* birlikida esa mavjud imkoniyatlarni qadrlash va ulardan ruhiy qoniqish olish mazmuni ustun turadi.

Pragmatik jihatdan bir xil jumla turli vaziyatlarda turlicha talqin qilinishi mumkin. “Yaxshi yashayapmiz” jumlasi iqtisodiy suhbatda moddiy ta’minlanganlikni, oilaviy muloqotda munosabatlarning yaxshiligini, boshqa vaziyatda esa umumiy hayotiy qoniqishni anglatishi mumkin.

Shunday qilib, farovonlik leksikasini to‘liq tushunish uchun so‘zning lug‘aviy ma’nosini, kontekstini, so‘zlovchining kommunikativ maqsadini va ijtimoiy-madaniy sharoitni birgalikda tahlil qilish zarur.

Qiyosiy tahlilning umumlashtirilgan ko‘rinishi. Quyidagi jadval turli ijtimoiy guruhlar nutqini empirik o‘rganishda foydalanish mumkin bo‘lgan tahliliy sxemani ifodalaydi.

1-jadval

Tahlil guruhi	O‘rganilishi mumkin bo‘lgan birliklar	Asosiy semantik yo‘nalish
Yoshlar	muvaffaqiyat, karyera, moliyaviy erkinlik	Shaxsiy rivojlanish va mustaqillik
Katta yoshdagilar	tinchlik, sog‘lik, ro‘zg‘or butunligi	Oilaviy barqarorlik va osoyishtalik

(cc) BY

Turli iqtisodiy qatlamlar	daromad, tirikchilik, kapital, moliyaviy xavfsizlik	Moddiy ta’minot va iqtisodiy barqarorlik
Shahar aholisi	infratuzilma, xizmatlar sifati, qulaylik	Yashash sharoiti va xizmatlardan foydalanish
Qishloq aholisi	tomorqa, hosil, chorva, mahalla	Kundalik turmush va jamoaviy munosabatlar

Jadvaldagi birliklar dastlabki tahliliy taxminlar bo‘lib, tasdiqlangan guruhlararo farqlarni anglatmaydi. Ularning chastotasi, qo‘llanish vaziyatlari va ijtimoiy omillar bilan aloqasi real nutq materiallari asosida tekshirilishi kerak.

XULOSA. Turli ijtimoiy guruhlar nutqida farovonlikni ifodalovchi leksik birliklar semantik, konnotativ, uslubiy va pragmatik xususiyatlari bilan ajralib turadi. *Boylik*, *daromad* va *moliyaviy mustaqillik* moddiy-iqtisodiy jihatlarni ifodalasa, *tinchlik*, *totuvlik*, *xotirjamlik* va *ko‘ngil to‘qligi* ijtimoiy hamda ruhiy farovonlikni aks ettiradi. *Rizq-ro‘z*, *ro‘zg‘or butunligi* va *dasturxon to‘kinligi* kabi birliklarda esa moddiy mazmun milliy-madaniy tasavvurlar bilan uyg‘unlashadi.

Qiyosiy tahlil farovonlik tushunchasining ko‘p qirrali ekanini va uning ifodalanishida ijtimoiy tajriba hamda kommunikativ vaziyatning ahamiyatini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, yosh, iqtisodiy holat yoki yashash muhitiga ko‘ra aniqlangan farqlarni ilmiy xulosa sifatida taqdim etish uchun reprezentativ nutq materiallari va izchil empirik tahlil talab etiladi.

Kelgusidagi tadqiqotlarda ochiq savolli so‘rovnomalar, yarim strukturali intervyular va matn korpuslaridan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunda leksik birliklarning uchrash chastotasi, kontekstual ma’nosi va baholovchi xususiyatlari qiyoslanishi mumkin. Bunday yondashuv farovonlik tushunchasining o‘zbek tilidagi semantik tuzilishi, milliy-madaniy mazmuni va sotsiolingvistik xususiyatlarini yanada chuqurroq ochib berishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cruse, D. A. Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics. 3rd ed. - Oxford: Oxford University Press, 2011.

2. Jalolova, K. M. Ingliz va o‘zbek tillarida shevaga xos leksik birliklarning struktur-semantik va sotsiolingvistik talqini // Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali. 2026. Vol. 8, № 2. B. 456-467. DOI: 10.70728/b.series.v08.i02.071.

3. Halliday, M. A. K. Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning. - London: Edward Arnold, 1978.

4. Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D. World Happiness Report. World Happiness Report tashkiloti. https://worldhappiness.report/

5. Holmes, J. An Introduction to Sociolinguistics. 5th ed. - London: Routledge, 2017.

(cc) BY

6. Labov, W. Sociolinguistic Patterns. - Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.

7. Madvaliyev, A. (mas'ul muharrir). O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jild. - Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2006-2008.

8. Mamadaliyeva K. M. Tilshunoslikda maydon nazariyasi: leksik-semantik maydon "farovonlik" leksikasi misolida. "Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari" mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to'plami. - NamDU - 2026-yil 20-21-fevral.

9. Matkarimova A. I. Linguokulturological features of semantic fields of «respect» in modern world. Философия и культура в гуманитарном дискурсе. - Воронеж, 2020. стр. 200-202.

10. Trudgill, P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society. 4th ed. - London: Penguin, 2000.

11. Wardhaugh, R., Fuller, J. M. An Introduction to Sociolinguistics. 7th ed. - Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell, 2015.

12. https://scholar.google.com/scholar?cluster=14622135636634897580&hl=en&oi=scholarr

Ashurova Gulru Okhunova, Nurullayeva Nodira, Ashurxon Ismoilovna Matkarimova, Eshmanova Nadira Nazarkulovna, Tashpulatova Dilorom Mukimovna, QIZI TS TELMAN. Investigating the effect of teacher behaviors on the level of student learning. Cadernos de Educação Tecnologia e Sociedade 18 (se1), 170-177.

(cc) BY